

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

Du Perron over de 'aandelen Elsschot' Een vergelijkende appreciatie

In dit nummer

Du Perron over
de 'aandelen Elsschot'
Een vergelijkende appreciatie

Bij een theatertekst

Het Ministerie van Nutteloze
Zaken

Over Willem Elsschot

Vooruitblik op het ledenpakket
voor 2008

Kees Snoek

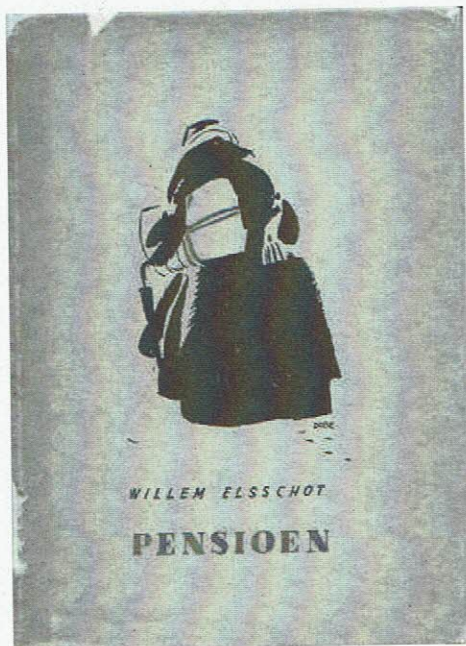
Een combinatie van Laarmans en Boorman

Voor zover bekend, hebben Eddy du Perron en Willem Elsschot elkaar nooit ontmoet. Maar Du Perron heeft zich wel een beeld van Elsschot kunnen vormen door het portret dat Menno ter Braak van hem schetste na een ontmoeting op 21 januari 1933 te Antwerpen, in aanwezigheid van Ary Delen en Jan Greshoff:

Een bijzonder merkwaardige kerel, van uiterlijk een gewone slimme handelaar; en het gekke is, dat hij bij nadere kennismaking ook werkelijk uitgeslagen blijkt in dat vak. *Lijmen* is vrijwel geheel uit mémoires samengesteld; hij heeft ons de zotste verhalen gedaan over zijn lijmpractijken. Zijn laatste meesterwerk op dit gebied schijnt te zijn een *Almanach des familles nombreuses*, die het *Wereldtijdschrift* nog slaat. Hij zou er mij een exemplaar van zenden, dat ik je dan bij gelegenheid wel eens doorstuur. Het sympathieke in Elsschot is, dat hij geen seconde de *dupe* is van zijn eigen zwendelarij; hij is een combinatie van Laarmans en Boorman en als ik me niet vergis au fond een uiterst geschikte kerel. (Bw I:419)

In januari 1933 had Du Perron alle reden om gefascineerd te zijn door Elsschots handelstalent, want hij was onmiddellijk na de dood van zijn moeder (op 3 januari) met advocaten en notarissen in de slag gegaan over de afhandeling van de erfenis. Zo moest hij zo spoedig mogelijk het 'château de Gistoux' in Waals-Brabant, door zijn vader in 1926 gekocht, verkopen om allerlei schulden te kunnen aflossen. De hypotheek was bij lange na nog niet afbetaald en de marktwaarde van het landhuis was door de economische crisis danig gezakt.

Op 25 januari schreef Du Perron aan zijn adviseur Jan van Nijlen, dat 'ze' volgens zijn vriend Malraux 'zoo'n verkoop ontzettend kunnen drukken, als ze dat willen. Weet jij hoe? Kan je het anders te weten komen, van slimmerds als Toussaint of Willem Elsschot?' (*Brieven* IV:22). Op 30 januari zette hij zijn verzoek ('Kan je hem niet eens raadplegen?') kracht bij met het oordeel van Ter Braak en Greshoff: 'Menno en Jan schreven me over Elsschot voornamelijk dat het een "ongelooflijk gekke vent" was' (*Brieven* IV:30).

De eerste druk van *Pensioen*.

Elsschot heeft in een postscriptum aan Greshoff een soortgelijk oordeel over Du Perron gegeven: 'Die Du Perron lijkt mij een aardige en eigenaardige man' (Rousseeuw 1986:11). Of Van Nijlen Elsschot inderdaad nog heeft geraadpleegd over de verkoop van Gistoux, vertelt het verhaal niet. Het contact tussen Du Perron en Elsschot is verder beperkt gebleven tot de toezending door Elsschot van een exemplaar van *Pensioen* naar Batavia, waar Du Perron het besprak in het *Bataviaasch Nieuwsblad*. Dat Du Perron Elsschot de moeite waard vond, blijkt ook uit zijn vraag aan Greshoff of deze hem een portret kon sturen van de auteur (8-11-1934, *Brieven* V:14). Du Perron bezat graag een portret van schrijvers die hij een plaats gunde in zijn privé-bibliotheek. Uit deze onschuldige afwijking blijkt ook, hoezeer voor hem de persoonlijkheid voorop stond in zijn literaire waardering.

Behalve de slimme zakenman vertegenwoordigde de persoon Elsschot (De Ridder) voor Du Perron ook de ongelovige, antipaapse Vlaming. Toen het tijdschrift *Forum* op springen stond wegens de affaire-'Virginia' (het in de Nederlandse afdeling van *Forum* opgenomen vermeend pornografische verhaal, waarover Marnix Gijsen zijn veto had uitgesproken), dacht Du Perron nog aan een oplossing, waarbij de Vlaamse redactie, mocht deze aftreden, 'rustig' vervangen moest worden door meer libertijnse geesten als Raymond Brulez, Willem Elsschot en Lode Zielens (6-7-1935, *Brieven* V:382; 16-7-1935, *Bw* III:268). Het conflict was echter al zo hoog opgelopen, dat het tijdschrift niet meer te redden viel. Was Du Perrons suggestie gerealiseerd, dan had de literatuurgeschiedenis een interessante wending gekregen. Een late nawee van deze affaire is voelbaar in Du Perrons recensie van *Dichterschap en werkelijkheid. Geïllustreerde literatuurgeschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland en Zuid-*

De eerste superwinsten

In het Jaar des Heren 1202 lieten de legers van de Vierde Kruistocht, na maanden van onzekerheid en geldgebrek, het Lido van Venetië achter zich en zetten koers naar de Levant, met een armada van vierhonderdtachtig schepen die de Venetianen hun tegen woekerprijzen hadden verhuurd.

Het zijn altijd reders die in tijden van crisis de eerste superwinsten boeken. Willem Elsschot schreef erover in *Het tankschip*. Aristoteles Onassis verhuurde tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn vloot aan de Geallieerden. Hij zou zich later een tweede keer van het bankroet redden dankzij de oliecrisis: hij vond de mammoettanker uit. Eén keer varen, tien keer vangen.

De bedoeling van de kruisvaarders anno 1202 was om Jeruzalem te veroveren door niet het Heilige Land maar Egypte binnen te vallen. Dat lijkt wat op de hersenkronkel van de VS. Die hoopten nieuwe aanslagen van Bin Laden te verhinderen door een rivaal van hem uit te schakelen.

Tom Lanoye, 'Constantinopel 2002 [2]'. In: *Schermseling. Polemieken*. Amsterdam, Prometheus, 2007, p. 138.

Afrika, waaraan Dr. J.A. Goris (alias Marnix Gijsen) had meegewerkt. Du Perron kritiseert Goris wegens het navertellen van ongeveer al het werk van Streuvels, zijn overschatting van Toussaint van Boelaere en zijn geringe aandacht voor Jan van Nijlen, waarop hij vervolgt: 'Voor Elsschot schijnt hij meer te voelen, maar is het roomse deugd die hem een van diens beste werken, *De Verlossing*, eenvoudig deed verzwijgen?' (NRC, 10-1-1939; *Vw* VI:308).

Du Perrons criteria en zijn appreciatie van Elsschot

Wat Elsschots oeuvre betreft, stond *De Verlossing* hoog aangeschreven bij Du Perron, vooral de tweede helft ervan, waarin de ongelovige kruidenier Pol Van Domburg op zijn sterfbed de toegesnelde pastoor Kips dodelijk verwondt met een gewerschot. Belangrijker dan de sacramenten der stervenden bleek in het ultieme moment Pols wraak op Kips, zijn onverzoenlijke vijand, die het hele dorp tegen hem had opgezet en daarmee zijn klandizie om zeep had geholpen. *De Verlossing* was, evenals *Villa des Roses*, waarin een zelfmoord en een abortus voorkwamen, decennia lang verboden lectuur voor katholieke lezers (Rousseeuw 1986:58). Voor Du Perron moet deze moord van een stervende de roman *De Verlossing* een psychologische diepte hebben verschaft, die de beschre-

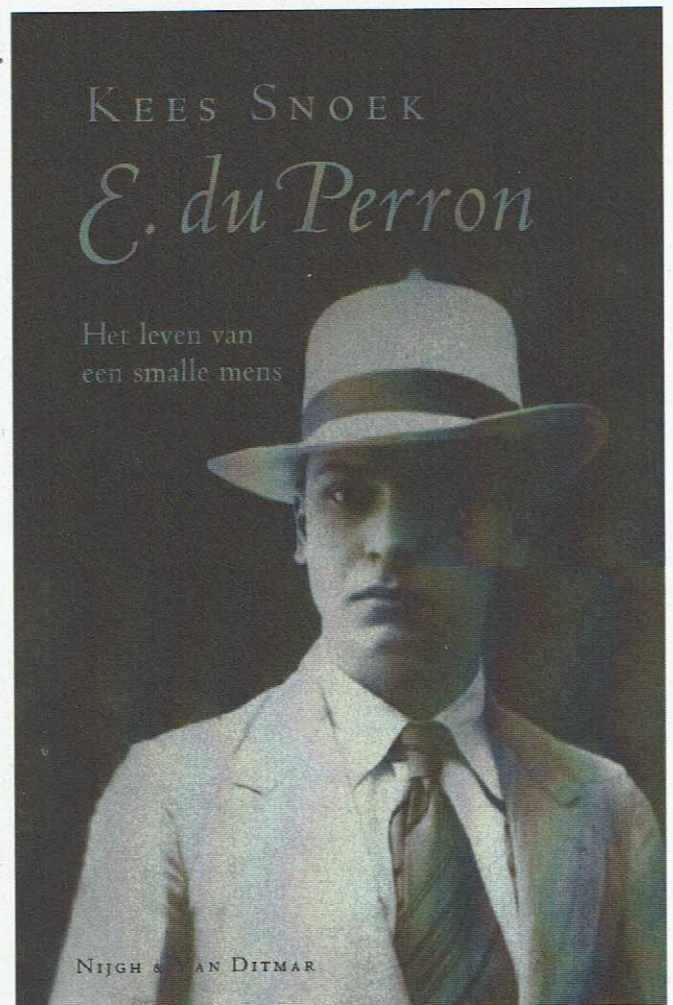
ven tragedie naar een hoger niveau tilde. Ook de titel van de roman werd hiermee polyinterpretabel.

Du Perrons literaire kritiek is heel persoonlijk en eigenzinnig van aard. Een voorlichter wilde hij aanvankelijk niet zijn, maar vanaf 1937 heeft hij die rol toch – en met verve – vervuld toen hij zijn kronieken schreef voor het *Bataviaasch Nieuwsblad*. Zijn literaire criteria heeft hij nooit expliciet uitgewerkt, waardoor ze meer de emanatie lijken van zijn persoonlijke smaak en moeilijk in een systeem te vatten zijn. Toch zijn er bepaalde constanten in Du Perrons literaire kritiek: hij vergelijkt voortdurend auteurs en werken met elkaar, waarbij hij steunt op zijn grote letterkundige eruditie.

Een moeilijker controleerbaar systeem van appreciatie heeft hij toegepast in een vergelijking van Poe, Huxley, Ortega y Gasset, Nietzsche, Lawrence, Stendhal en Drieu la Rochelle op de begrippen talent, intelligentie, 'ziel' en ideeën. (28-11-1933, *Bw* II:248). Nietzsche krijgt op alle punten een 10 en Stendhal op alle punten een 9, Huxley krijgt achten voor de twee eerste begrippen, een 5 en 6 voor de laatste twee, Lawrence krijgt slechts een 6 voor talent en een 5 voor intelligentie, scoort een 5- voor ideeën, maar liefst een 8 voor 'ziel', Drieu la Rochelle krijgt twee achten en twee zevens, Poe heeft drie tienden en voor ideeën iets minder: een 8. Ortega y Gasset komt er het slechtste af, met een 3 (?) voor talent, een 7 voor intelligentie, een 4 voor 'ziel' en een 6- voor ideeën.

Had Du Perron deze begrippen ook op Elsschot losgelaten, hoe zou deze dan gescoord hebben? Ongetwijfeld een hoog cijfer voor intelligentie, een goed cijfer voor talent, wat minder voor 'ziel' en ideeën, is mijn inschatting. Du Perron vond Elsschot een interessant auteur, die zijn talent ten volle wist te exploiteren, maar binnen de grenzen die hij zichzelf had gesteld. De beperkte wereld die Elsschot opriep en het genre dat hij beoefende lieten in Du Perrons ogen niet toe, dat hij uitgroeide tot een eersterangs schrijver die zich zou kunnen meten met groten als Poe, Stendhal en Dostojevski.

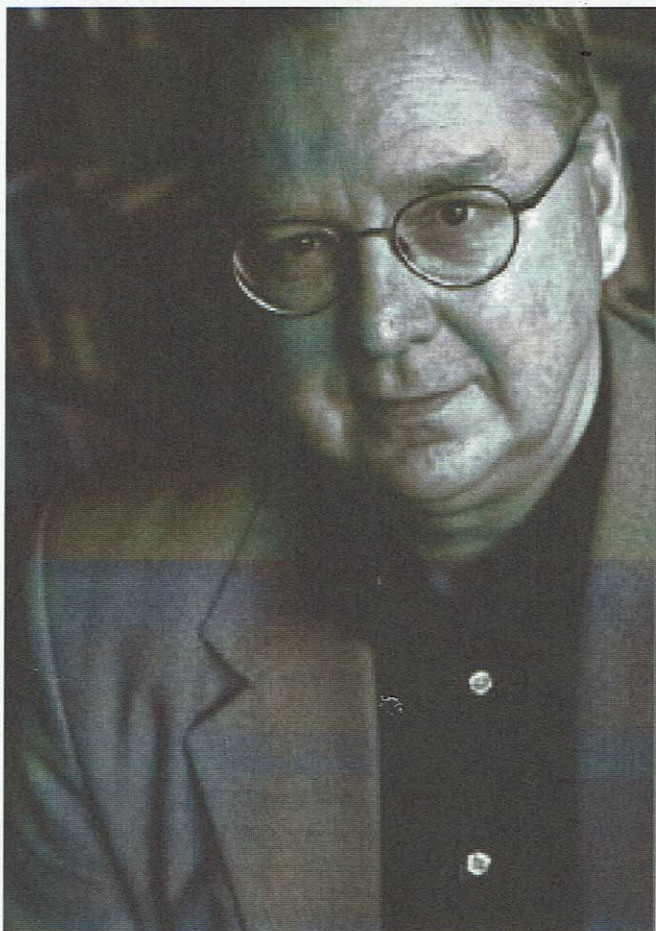
Elsschots genre was dat van de realistische roman, maar binnen dat genre bereikte hij volgens Du Perron 'een kracht en raakheid die zich zonder een zweem van overdrijving laten vergelijken met het beste van een Maupassant' (*Vw* VI:223). Deze vergelijking, in Du Perrons recensie van *Pensioen* (*BN*, 29-1-1938), geeft nauwkeurig aan, welke rang hij Elsschot toekent op internationaal niveau. Hij is de evenknie van de goede verteller Guy de Maupassant en overstijgt verre de vele larmoyante producten van de Hollands-realistische school: 'dat dit talent onder de noord- en zuidnederlandse "realisten" uniek was, dat men hier te doen had met iemand die in zijn gebonden stijl, zijn inhoud, zijn kijk op het leven en zijn "soberheid van middelen" (wat precies het tegendeel is van armoede of zo maar eenvoud) verre uitstak boven de erkende meesters van het ogenblik, de uitvoerige en in

De Du Perron-biografie van Kees Snoek.

hun quasi-“diepmenselijkheid” zo vlakke en vervelende auteurs, zo erg dogmatisch in hun ijver nergens het banale te buiten te gaan, waarvan Johan de Meester met zijn driftig gehijg in *Geertje* misschien nog de waardigste representant blijft' (*Vw* VI:222).

Du Perron is zijn recensie begonnen met de opmerking 'hoeveel "kunst" bij Willem Elsschot verborgen blijft en toch aanwezig is; hoezeer hij erin slaagt op tegelijk subtiele en geserreerde wijze te schrijven en toch al de indruk te geven dat hij met een zekere gemoedelijke bitterheid afpraat wat hem op het hart ligt'. Even verderop preciseert hij: 'De verteltoon waarop deze drama's tot ons komen is cynisch, maar dan van het meest onvervalste cynisme des sentimentelen harte; het is de ruwe stem die telkens van tranen barst. Geen wonder dat de ijveraars voor "gewoonheid" uit alle hoeken de lof van Elsschot zingen, dat hij voor hen zowat "de enige" is geworden, zoals dergelijke lof dan al gauw verkondigt' (*Vw* VI:221). De moeder van *Pensioen*, die fanatiek pakketten stuurt aan haar zoon in de oorlog en die er alles op zet om na zijn dood zijn pensioen op te strijken ten koste van de vrouw die zijn zoon heeft gebarnd, groeit in de roman uit tot een 'monster van moederliefde', een groteske verbeelding van

Du Perron-biograaf Kees Snoek (foto: Chris van Houts).

burgerlijke laagheden die niet minder indringend is dan die in *Meneer Visser's hellevaart* van Simon Vestdijk.

Du Perron besluit zijn recensie met de opmerking dat Elsschot in zijn generatie voor Holland en Vlaanderen gemakkelijk de schrijver is waarop men het meest trots mag zijn. Bij die laatste opmerking zijn nog wel wat kanttekeningen te plaatsen. Elsschot schrijft goed, zijn stijl is beter dan die van Walschap, die zich nogal eens bezondigt aan stilistische ongerechtigheden (*Vw* VI:308), als realistisch schrijver beschikt Elsschot over een luciditeit en een gevoel voor dubbele bodems dat zijn drama's van kleine, lage mensen naar een hoger niveau tilt, maar het blijven drama's van kleine, lage mensen.

P.A. Daum, een door Du Perron herontdekte Indische schrijver in het realistische genre, doet hem aan Elsschot denken: 'dezelfde ontgoochelde, maar levend gebleven belangstelling, dezelfde vertelkunst zonder fioriture, recht op de man en zeker van het onderwerp, dezelfde rijke ervaring, die niets schijnt te weten van een krampachtig "verdiepen" in goed-literaire trant, en ten slotte, bij verdere vragen, hetzelfde tekort' (*Vw* II:628). Daum was tegelijk minder dan Elsschot, want hij schreef 'slordiger en naïever', én meer: hij was in staat een tragiek uit te beelden die het kleinsamenlijke drama te boven ging, zoals in zijn roman *Aboe Bakar*, over de noodlottige Wer-

degang van een rijke Arabier. Hier was Daum 'rijker aan "achtergrond"' (30-3-1933, *Brieven* IV:89).

Du Perron was het meest geporteerd voor de eerste vier romans van Elsschot, waarvan *Villa des Roses* zich zijns inziens het beste tot herlezing leende, wegens het 'onuitputtelijke' fond (11-3-1933, *Brieven* IV:69). Met andere woorden: de achtergrond was hier rijker, vermoedelijk door de veelkleurigheid van de personen die in deze Parijse roman optreden.

Toen de aandelen Elsschot na de publicatie van *Kaas* gingen stijgen, schreef Greshoff een inleiding op de herdruk van *Een Ontgoocheling*, waarin hij zich liet gaan in overmatige loftuitingen. Zo zou Elsschot een 'meester' zijn geweest voor de schrijvers van *Forum*. Du Perron wees Greshoff onmiddellijk terecht: Elsschot was zo onbekend geweest dat hij deze rol niet had kunnen vervullen. Bovendien had Greshoff over Elsschot geschreven alsof hij een Stendhal of een Balzac was, 'terwijl zijn talent zeer zuiver, maar zijn kringetje tenslotte zeer klein is' (2-6-1934, *Brieven* V:44). De tweede reeks romans, beginnend met *Kaas*, overtuigde Du Perron minder dan de eerste. Hij bekende Greshoff niet 'geïmponeerd' te zijn 'door den stijl van Elsschot; deze manier van in zakelijke zinnnetjes de boel af te draaien is bij Elsschot persoonlijk verwerkt, maar als procédé is het dat van iedere romanfeuilleton, en het rythme ervan hindert mij wel eens. In ieder geval lijkt het mij zeer acceptabel, maar daarom niet bewonderenswaardig. [...] Een fout vind ik bepaald om de mensen hier nogmaals Laarmans en Boorman te noemen, en ze in zoo geheel andere omstandigheden te laten optreden; de ontmoeting met Boorman hier spreekt als het ware de ontmoeting met Boorman in *Lijmen* tegen. Is dat nodig? vooral waar Boorman hier zoo episodisch optreedt' (11-3-1933, *Brieven* IV:69). Het laatste bezwaar werd wellicht weggenomen toen in 1938 *Het Been* uitkwam, maar over die roman is geen commentaar van Du Perron overgeleverd.

Hoewel hij *Pensioen* positief zou bespreken in het *Bataviaasch Nieuwsblad* (29-1-1938), had hij in een brief aan Greshoff toch zekere reserves geuit: 'Ik zou niet willen zeggen dat Elsschot achteruit is gegaan, want er staat telkens een heel raak zinnetje in, maar na *Kaas* is zijn kunst toch wel "verbaler" geworden; ik heb het gevoel dat hij vroeger pittiger en bondiger was. Of is het omdat ik een soort rassen-afschuw heb van deze stekelige burgermansroddeltoon? Voor 't eerst heb ik het idee dat de lui die geen familieschandalen willen hooren, zelfs goed verteld, gelijk hebben: dat dit toch wel vrij veel gemeen heeft met de juffrouw van 3-hoog die ook stekelig en met humor haar burens erdoor haalt. Ik vergis me misschien, maar instinctief vind ik dit alles niet prettig. *Tsjip* had ook al heelemaal deze toon. En jij, die Walschap zoo gemaakt vindt, voel je hierin niets van het "procédé"?' (9-8-1937, *Brieven* VII:73).

Een glaasje moezelwijn met cassis

Koksijde, een Belgische kustgemeente tussen St. Idesbald en Oostduinkerke, een uurtje rijden van mijn geboortedorp Boezinge, West-Vlaanderen. In St. Idesbald had Willem Elsschot een buitenverblijf. In Oostduinkerke schreef Herman de Coninck gedichten. Gekend ook van de potvis die er op 14 februari, enkele kalenders later, aanspoelde en niet ontoepasselijk de naam 'Valentijn' kreeg. En ook van *Windkracht 10* op de Vlaamse televisie, een gedramatiseerde serie over reddingshelikopters.

Ik werkte als kelner in hotel Teirlinck, een groot en chic etablissement, wijd en zijd bekend om zijn exquisite garnalkroketten, zijn vlugge en correcte bediening, zijn Brusselse wafels, zijn huisgemaakt roomijs, zijn verwarmd terras. Misschien heeft Willem Elsschot er nog een glaasje moezelwijn met cassis gedronken, of eerder een filterkoffie, overigens in niets vergelijkbaar met de plastic filterkoffie die men in de supermarkt kan kopen. Een filterkoffie in hotel Teirlinck betrof een uit zilver vervaardigd stuk antiek servies en men diende er als kelner extra op te letten dat de klant dat zilver niet in zijn zakken liet verdwijnen. Eén zo'n negentiende-eeuwse filterkoffie was al gauw een paar duizend frank waard.

Koenraad Goudeseune, *Het boek is beter dan de vrouw. Brievenboek*. Amsterdam/Antwerpen, Atlas, 2007, p. 23.

Wat Du Perron dan weer wél waardeert, is 'de toespraak à la Havelaar tot de generaals' in *Pensioen*. Hij doelt hier op hoofdstuk XX: 'Niet zoodra heb ik het woord of ik breek los met iets als de toespraak van dien Hollander tot Javaansche opperhoofden. [...] Gij, generaal Janssens, bevelhebber van het eerste legerkorps, die U zoo heldhaftig onderscheiden hebt bij de verdediging van Antwerpen. En gij, generaal Claessens, die aan 't hoofd van ons tweede legerkorps dwars door het bosch van Houthulst op den vijand zijt losgestormd. En ook gij, generaals Dubois en Dupuis, [...], ik groet u allen zeer'. En doet hoofdstuk XXIII, waarin de 'Grote Raad' z'n congé wordt gegeven, niet een beetje denken aan het einde van *Max Havelaar*, waar Multatuli zijn vertellers Droogstoppel en Stern afdankt? (Vgl. Rymenants 2006:7.)

De roman *Max Havelaar* was voor Du Perron uiteraard de roman bij uitstek met een 'onuitputtelijk' fond. Dat ook Elsschot Multatuli met meer dan gewone interesse heeft gelezen, blijkt niet alleen uit de echo van *Max Havelaar* in *Pensioen*, maar ook uit zijn latere verklaring, dat uit de as van Multatuli 'de hele moderne Nederlandse literatuur [is] opgeflakkerd.' En zelfs: 'Zijn cultus is ons aller heilige plicht.' (14-9-1950, Elsschot 2006:101).

Twee heren, twee dichters

Tot slot nog iets over Du Perrons waardering van Elsschot als dichter: in het genre van de cynische, aardse poëzie gaf Elsschot andere 'bepaalde cyniekers' het nakijken met zijn 'gedicht dat eenvoudig prachtig is en waarvan men de weerga in de verzamelde bundels van Den Brabander en Van Hattum niet aantreft: *Het Huwelijk*' (Vw VI:544). Ook Du Perron zelf stond bekend als dichter van cynische, aardse poëzie. Boris Rousseeuw meent dat een vergelijking tussen de poëzie van Elsschot en Du Perron enige zin zou kunnen hebben (Rousseeuw 1986:11). Ik zal die vergelijking hier niet ondernemen, maar wel wil ik aanstippen in welke richting we die kunnen zoeken. Het cynisme als uiting van een sentimenteel hart is hier een indicatie, al heeft Elsschot op een andere manier een teruggedrongen gevoeligheid dan Du Perron. Du Perrons favoriete gedicht 'Het Huwelijk' gaat over verloren illusies, terwijl andere gedichten van Elsschot vergankelijkheid en fysieke achteruitgang tot onderwerp hebben. Het zijn juist die thema's waardoor Du Perron, dichter van onder meer het 'Gebed bij de harde dood', tot het einde toe werd geobsedeerd.

Literatuur

- Braak, Menno ter, E. du Perron, *Briefwisseling 1930-1940*, deel I-IV, Amsterdam: Van Oorschot, 1962-1967. [hier afgekort tot: *Bw*]
- Elsschot, Willem, *Nagelaten werk*, Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 2006.
- Elsschot, Willem, *Verzameld werk*, Amsterdam: Querido, 2001.
- Perron, E. du, *Brieven*, deel I-IX, Amsterdam: Van Oorschot, 1977-1990.
- Perron, E. du, *Verzameld werk*, deel I-VII, Amsterdam: Van Oorschot, 1954-1960. [hier afgekort tot: *Vw*]
- Rousseeuw, Boris, *Twee heren. Over E. du Perron en Willem Elsschot*, Antwerpen: Dedalus, 1986.
- Rymenants, Koen, 'Willem Elsschot. Pensioen', in: *Lexicon van literaire werken*, september 2006, 1-9.

Bij een theatertekst

Erik Vlamminck

Op 12 mei 2007 ging in de Antwerpse Arenbergschouwborg *Dank u, heren – vijf vrouwen over Elsschot* – in première. Guusje Van Tilborgh vertolkte met glans de rol van vijf vrouwen die de ene na de andere hun eigenzinnige mening verkondigden over Alfons De Ridder. De vijf vrouwen in kwestie kenden Alfons De Ridder, hadden hem gekend, of hadden hem kunnen kennen. Mijn naam stond op het affiche als schrijver van het stuk.

Het was bij lezing van brieven van Elsschot dat ik voor het eerst dacht: daar zit theater in. En dan spreekt een mens daarover. Met theatermensen. Met mensen van het Willem Elsschot Genootschap. Met mensen van Antwerpen Boekenstad. En die blijken allemaal enthousiast te reageren. Toch heb ik lang getwijfeld of ik er wel aan beginnen zou.

Ik heb getwijfeld omdat de hype rond de persoon achter de schrijver me soms begint te storen. Begrijp me niet verkeerd. Ik ben een fan van Elsschots boeken. Al van

toen ik nog veel te jong was om ze te lezen. Ik ben een fan van Elsschots cynische humor, van zijn spaarzaam woordgebruik, van zijn inzicht in wat mensen drijft.

Ik heb het geluk gehad veel te mogen lezen. Wanneer ik dat ruime aantal boeken overschouw, behoort Elsschot mijns inziens bij de absolute top van de Nederlandstalige literatuur. Er zijn weinig Nederlandstalige schrijvers van wie het werk zo universeel en blijvend beklijvend is. Het werk van zo iemand kan niet genoeg gelezen worden. Het werk van zo iemand kan niet genoeg gepromoot worden. Ik onderschrijf de missie van het Willem Elsschot Genootschap dan ook ten volle.

En ik kijk met bewondering en verwondering naar het geruis en de barnumbewegingen die door het Willem Elsschot Genootschap veroorzaakt worden. Maar soms, in gesprekken met sommige mensen die zich ook Elsschotfan noemen, overvalt me dat unheimliche gevoel dat de smeulige anekdotes over 's mans privéleven de aandacht voor zijn letterkundige werk dreigen te

Guusje Van Tilborgh als een kloosterzuster, *nicht van Alfons De Ridder*, 1936 (foto: Alain Giebens).

Guusje Van Tilborgh als Fine Scheurwegen, 1960 (foto: Alain Giebens).

overschaduwten. Het ergert mij dat sommige liederen er prat op gaan alles te weten over bepaalde amoureuze escapades van Alfons De Ridder terwijl ze niet de helft van het toch niet zo uitgebreide verzamelde werk van Willem Elsschot lezen.

Alfons De Ridder was natuurlijk niet de eerste de beste. Zijn leventje liep vaak niet over de geëigende paden. Een meer dan opportunistisch zakenman die ook op relationeel vlak scheve schaatsen rijdt en die bovendien een politiek en ideologisch dwarsligger durft te zijn spreekt tot de verbeelding. Maar het uitrafelen van al die persoonlijke besognes mag niet de essentie worden van het gesprek over zijn literaire nalatenschap.

Deze overwegingen speelden me parten bij het schrijven van *Dank u, heren – vijf vrouwen over Elsschot* –. Daarom heb ik er bewust voor gekozen om niet een van de minnaressen van De Ridder aan het woord te laten. Daarom heb ik er bewust voor gekozen om het debat over het Bormsgedicht links (of is het rechts?) te laten liggen. Daarom heb ik er ook voor gekozen om Elsschots werk – bijvoorbeeld *Villa des Roses*, *De Verlossing*, ‘Het Huwelijk’ – voortdurend als basis en als decor door mijn theatertekst te weven. Voor de kenner van Elsschots literatuur zal *Dank u, heren – vijf vrouwen over Elsschot* – een andere dimensie krijgen.

Ik hoop dat ik de niet-kenner smaak en grote goesting heb kunnen geven om toch maar te beginnen lezen in de boeken van de meester.

Ik heb fictie geschreven op basis van bronnen. Met hier en daar een vragende knipoog voor de biograaf. Ik laat bijvoorbeeld de schoonmoeder van Alfons De Ridder zeggen dat hij zijn oudste zoon ‘gemaakt zou

ELSSCHOTTIANA

Een satirische component

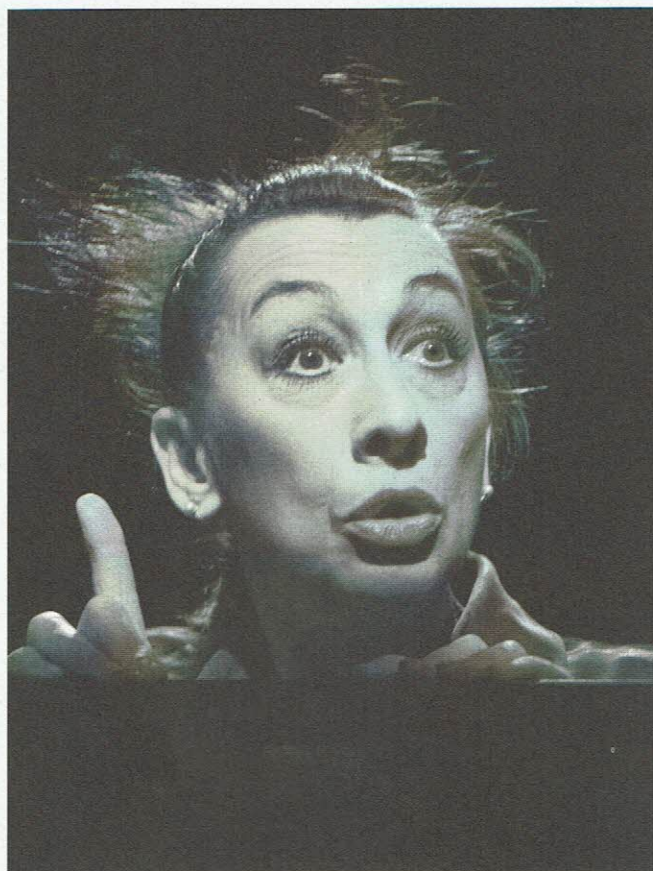
‘Geloof me, herlees de ironist Buysse,’ pleit Richard Minne in 1962. Een overtuigend bewijs van zijn gelijk blijft de roman *’t Bolleken*, geschreven drie jaar voor *Villa des roses* van Willem Elsschot. [...] *’t Bolleken* is het kleine meesterwerk aan de oorsprong van een nooit als zodanig bestudeerde satirische component van de Vlaamse literatuur van de 20ste eeuw – van Buysse over Willem Elsschot, Richard Minne, Louis Paul Boon en Hugo Claus tot Walter van den Broeck en Tom Lanoye.

Joris van Parys, *Het leven, niets dan het leven. Cyriel Buysse en zijn tijd*. Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet/Atlas, 2007, p. 351/353.

hebben om geen soldaat te moeten worden'. Want het blijft tot nader order een open vraag waarom Alfons De Ridder geen dienstplicht vervulde. Ik suggereer ook dat De Ridders pseudoniem niet zo maar verwijst naar het Elsschotbos bij Blauberg maar dat er mogelijk ook een connotatie is met de achternaam van zijn moeder (Van Elst). Het was in de vroege twintigste eeuw niet ongebruikelijk om pseudoniemen te enten op moedersnamen. In Blauberg en omgeving wordt het Elsschot trouwens ook wel 't *Elst* genoemd.

Het is gek, op het wraakroepende af, dat de boeken van Willem Elsschot tijdens het interbellum moeilijk en slechts met mondjesmaat hun weg naar het lezerspubliek vonden. Het is goed dat een combattief genootschap zijn werk onder de aandacht houdt en erin slaagt om het meer dan ooit bij een breed publiek te introduceren. De verkoop van *Dank u, heren – vijf vrouwen over Elsschot* – moge tekenend zijn voor de actuele interesse voor de persoon van Elsschot. De eerste, voor een theatertekst niet geringe, oplage was in minder dan drie weken uitverkocht. Er is kaas die langer op de plank gelegen heeft.

Zomer 2007.

Guusje Van Tilborgh als Irma Schepers, de gehandicapte dienstbode van de familie De Ridder, 1930 (foto: Alain Giebens).

Het Ministerie van Nutteloze Zaken

Harold Polis

'Na een minuut rust was het me al overduidelijk dat ik helemaal niet in mijn normale toestand was, die fameuze toestand waarin ik trouwens nooit ben.'

Georges Duhamel, *Middernacht*

Met het verstrijken van de jaren wordt de schaduw van Willem Elsschot steeds langer en breder. De mythische proporties van Elsschots naar omvang eerder bescheiden oeuvre wekken de indruk dat hij een boventijdelijk fenomeen was. Maar hij leefde wel degelijk, had lief, hield van een goed glas en las. Achter de details van dit schrijversleven zitten verhalen verborgen die het beeld van

Elsschot bijstellen. Ja, hij las. Georges Duhamel bijvoorbeeld, een van de beter bekende Europese schrijvers in het interbellum en zeker na de Eerste Wereldoorlog een van de humanistische helden uit de literatuur. Als arts in dienst van het Franse leger had hij duizenden mannen geopereerd die door de grote vleesmolen waren gehaald. Duhamel was gebrandmerkt door de gruwelen van de

Eerste Wereldoorlog. Toen de slachtpartij in volle hevigheid losbarstte, was hij oud genoeg om te beseffen dat de oude wereld ten onder ging. Niets zou nog hetzelfde zijn. Een vaststelling die de twee jaar jongere Alfons De Ridder ongetwijfeld ook deed.

Tal van literaire lijstjesfetisjisten nemen *Confession de minuit* van Georges Duhamel op bij de belangrijkste romans van de vroege twintigste eeuw. Het summum van opsomgekte is *Pour une Bibliothèque Idéale* (1956) van Raymond Queneau. Voorbije grootheden, zoals Paul Claudel, Paul Eluard en André Maurois, leggen hierin vast hoe je de beschaving kan redden met honderd titels. Ook Henry Miller waagt zich aan een lijst – die nog steeds het aanbevelen waard is. De meeste Europese van alle twintigste-eeuwse Amerikaanse schrijvers kiest onder meer voor *Vie et aventures de Salavin*, de vijfdelige romancyclus die Georges Duhamel publiceerde tussen 1920 en 1932. Het is vooral *Confession de minuit*, het eerste deel van de reeks, dat indruk heeft gemaakt op Miller. Bij een interview uit 1969 met zijn Franse vertaler Georges Belmont komt Miller uitgebreid terug op *Confession de minuit*, een roman die hij ontdekte tijdens zijn Parijse periode in de jaren twintig: ‘Salavin is an ordinary man, almost a failure, but he’s only a failure in the world’s view of him, not the reader’s. On the contrary, for the reader he’s a very interesting character who reveals every side of himself. That’s what appeals to me’.

Dat Henry Miller vooral de eerlijkheid van het hoofdpersonage Salavin apprecieert, verbaast uiteraard niet. Tonen hoe het leven is, ziedaar de grote, eerlijke boodschap die Miller beleet, van het eerste woord dat hij schreef tot het laatste. Dankzij dat *parler vrai* genoot hij de twijfelachtige eer bij herhaling te worden gecensureerd, in tegenstelling tot de brave Duhamel. Terwijl de laatste een reputatie verwierf als oprechte humanist, verwierf Miller het imago van de integere vuilschrijver en de heraut van de naoorlogse tegencultuur. De wereldwijde faam van Duhamel deed echter niet onder voor de planetaire heiligverklaringen die Miller in de jaren zestig onderging.

Na de Eerste Wereldoorlog had het westen nood aan een nieuwe menselijkheid en Duhamel was een van de schrijvers die daarin grossierde. Die nieuwe menselijkheid was iets dat je vertolkte, maar ook beleefde. Van Menno Ter Braak is het volgende adagium bekend, als inleiding bij het tijdschrift *Forum* geschreven: ‘wij verdedigen de opvatting, dat de persoonlijkheid het eerste en laatste criterium is bij de beoordeling van den kunstenaar’. Gemeten naar deze maatstaf komt Duhamel in aanmerking voor een lintje. Hij is immers een schrijver geweest die standpunten innam en een bescheiden plaats in de publieke arena afdwong. Als pacifist ging zijn intellectueel engagement het verst, in die mate zelfs dat hij eind jaren dertig de toenaadering tot Duitsland goedkeurde en pas in 1939 afstand

Gezoden worst

‘Ik wil één misverstand de wereld uit: gezoden worst is geen witte beuling, want daar zit geen vlees in’, zegt Alex Beelen van Quinten Matsijs. ‘Gezoden worst wordt gevuld met gemalen en gekruid varkensvlees.’

Elke trouwe klant maakt zich sterk dat de gezoden (of gekookte) worst nergens beter wordt bereid dan in Café Quinten Matsijs in de Moriaanstraat. De oudste bruine kroeg van ’t stad bestaat al sinds 1565 en was het stamcafé van Willem Elsschot. En, jawel, ook de Antwerpse schrijver at graag gezoden worst.

De vette ‘delicatesse’ wordt vandaag op twee manieren geserveerd. Koud met een laagje aspic (gelatine) of warm met gesmolten aspic. Het wit stuk vlees ligt dan in een smeug, zout soepje. Gezoden worst smaakt het lekkerst met bruin brood en Gentse Tierenteynmosterd. Drink daarbij nog een bolleke Koninck en je hebt de perfecte snack voor de vriendelijke prijs van 5,50 euro.

(cdh), ‘Gezoden worst bij Quinten Matsijs’. In: *De Standaard*, editie Antwerpen (22 november 2007).

nam. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij ‘secrétaire perpétuel provisoire’ van de Académie Française en hield hij het instituut uit pétainistisch vaarwater. De bezetter verbood zelfs de verkoop van zijn boeken.

Op papier voerde Duhamel vooral strijd met de excessen van de mechanisering en van de vooruitgang. Zijn wapen was het enceneren van mislukte levens, zoals dat van Salavin. Van zelfbeklag tot masochisme is voor Salavin slechts een kleine stap. Deze man, aan de verkeerde kant van de dertig gekomen, begaat een door neurotische complexen geïnspireerde daad: hij raakt het oor van zijn baas aan. Hoe onnozel ook, dit detail brengt de ellende teweeg die in *Confession de minuit* wordt beschreven. In de kantooromgeving van jaren twintig was de professionele medewerker niet minder vervreemd dan vandaag, althans in de beschrijving die Duhamel geeft. Salavin gaat gebukt onder zijn lot als loonslaaf in een nutteloze administratie en ziet geen zinvolle uitweg. Alleen de irrationele daad, de vlucht naar voren brengt redding. De wat morose Salavin staat echter ver van vergelijkbare personages uit de twintigste-eeuwse Franse letteren. Mersault bijvoorbeeld, de antiheld van *L'étranger* (1956) van Albert Camus, is ook een nietszeggende klerk (bij een scheepvaartbedrijf), maar wel één die een moord pleegt. En zelfs Lafcadio, het burleske hoofdpersonage uit André Gides *Les caves du Vatican* (1914), stelt een gratuite daad – ook een moord – die ver voorbij het oorschurken van Salavin gaat.

Voor ons is het moeilijk te vatten welke tegenstellingen Duhamel onder woorden trachtte te brengen. De

haat voor de bourgeoisie bijvoorbeeld was tijdens het interbellum veel meer richtinggevend dan de tegenstelling tussen links en rechts, een politieke tweespalt die pas na de Tweede Wereldoorlog de betekenis kreeg die wij tot op vandaag gebruiken. De wanhoop van Salavin heeft dan ook alles te maken met zijn angst om vastgeketend te worden aan de tredmolen van het burgerleven. Het is één van de populaire thema's van de interbellumliteratuur dat echter niet door Duhamel, maar wel door George Orwell tot de perfectie is gebracht in diens onovertroffen *Keep the Aspidistra Flying* (1936). Orwells Salavin heet Gordon Comstock, een tweederangs dichter die zijn baan als copywriter opgeeft, voluit kiest voor de grote artistieke droom en kansloos ten onder gaat aan zichzelf. Comstock wordt nog gered, uiteraard door een vrouw, terwijl Salavin aan het eind van *Confession de minuit* er niet vrolijker op is geworden. Die tragiek deelt hij in ieder geval met tal van elschottiaanse *losers*. Salavins ongeluk is klein, haast onzichtbaar, volstrekt te verwaarlozen. En net daarom zo onvergelijkbaar menselijk.

Uiteraard zal Alfons De Ridder ook gecharmeerd geweest zijn door het Quartier Latin waar Salavin zijn ondergang beleeft. De Ridder kende dat decor zeer goed van zijn Parijse jaren. Bovendien was hij een kind van zijn tijd en, net als Henry Miller, zeer vertrouwd met de francofiële cultuur. Een bitterzoet boek als *Confession de minuit* kon niet anders dan in de smaak vallen bij De Ridder.

Literatuur

Het citaat van Miller komt uit *Henry Miller. Face to face. Conversations with Georges Belmont*. London 1971, Sidgwick & Jackson, 35. Zie voorts Menno ter Braak, E. du Perron en Maurice Roelants, 'Ter inleiding', in: *Forum*, 1 (1932), 1, 2

Over Willem Elsschot

Frans Pointl

Mijn eerste kennismaking met het werk van Willem Elsschot was pas in 1985 toen ik het *Verzameld werk* kocht. Een late kennismaking dus, want toen was ik al tweeënvijftig jaar. Ik moet hier uit mijn herinnering putten omdat ik het boek jaren geleden heb uitgeleend, niet meer weet aan wie en het nooit heb teruggekregen.

Uit *Villa des Roses* herinner ik me vooral madame Gendron die al enigszins aan het dementeren is. De handeling die ik als het ware voor me zie is deze: madame Gendron die een aapje in het vuur gooit. Dat vervulde me met groot afgrijzen. En madame Brulot die haar dienstmeisje opdracht geeft de poederdoos van madame Gendron met aardappelmeel te vullen omdat de oude dame dat toch niet zou merken.

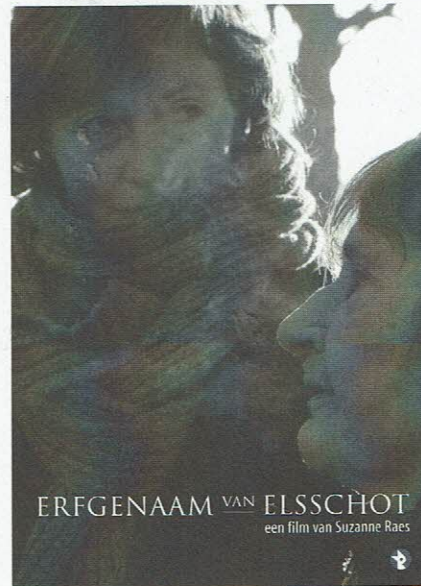
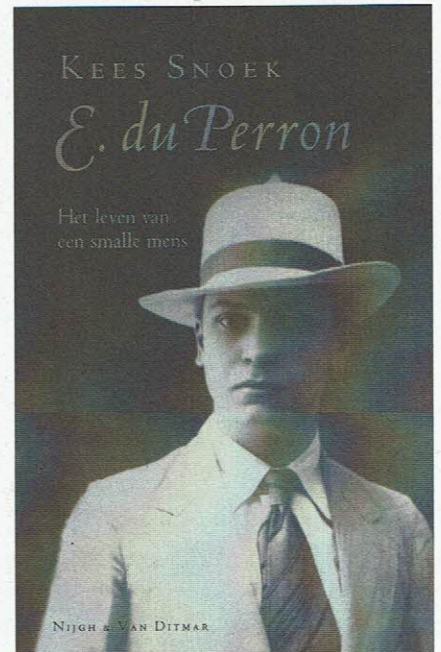
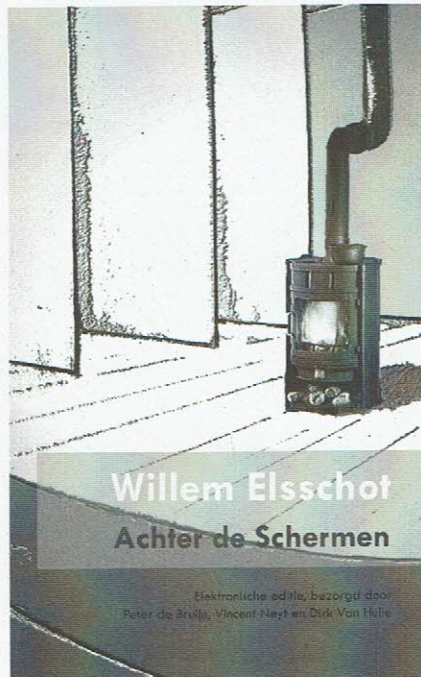
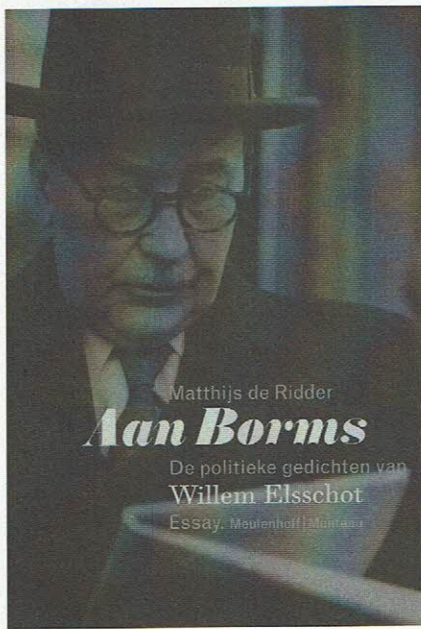
Lijmen en *Het Been* herinner ik me ook nog redelijk goed, maar dat komt misschien omdat ik onlangs op tv de film heb gezien waarin de rol van mevrouw Lauwe-

reysen zo voortreffelijk door Willeke van Ammelrooy werd vertolkt. Dat de tekst in het Algemeen Wereldtijdschrift zodanig kon worden aangepast dat je er elk object in kwijt kon, is de mooiste vorm van oplichting.

Een zin uit Elsschots schitterende gedicht over Van der Lubbe staat in mijn geheugen gegrift: 'Jongen met je wankel hoofd, aan de beul vooruit beloofd'. Waarom tolleren die regels met enige regelmaat door mijn hoofd?

Dat ik door Elsschot ben beïnvloed kan ik niet zeggen. Ik heb ooit gelezen dat Simon Carmiggelt hem als zijn grote voorbeeld en leermeester beschouwde. Overeenkomsten met Elsschots werk zie ik niet omdat Elsschot volgens mij niet autobiografisch schreef en ik grotendeels wel. Maar ongetwijfeld zal hij ook eigen ervaringen in zijn romans hebben verwerkt – dat kan haast niet anders.

Vooruitblik op het ledenpakket voor 2008

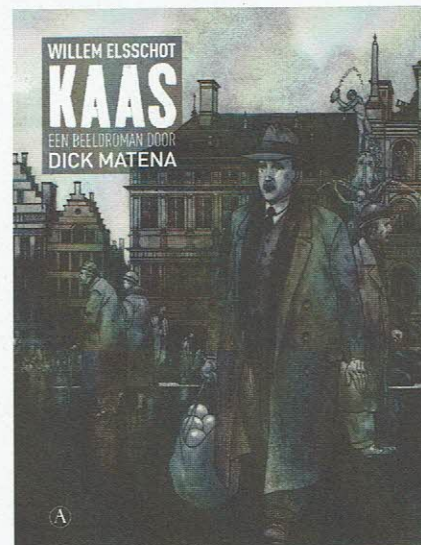
AFLEVERING 18 / OKTOBER 2007

ELSSCHOT EN HET W.E.G. IN DE MEDIA

Op 1 april 1911 werd geboren Willem Elsschot, bekend als 'de kleinste man van Nederland'. Hij overleed op 10 oktober 1987, op 76-jarige leeftijd. Hij werd begraven op de begraafplaats van de Sint-Martinuskerk in Rotterdam.

De foto's zijn afkomstig uit: 'De kleine man van Nederland' van Willem Elsschot, uitgeverij De Persgroep, 2007, pag. 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

De W.E.B. van het W.E.G.

Ook al lijkt deze titel wat cryptisch, toch zit er een logica in het concept waarop hij doelt. De Willem Elsschot Bibliotheek (W.E.B.) wordt geregeld aangevuld met nieuwe aanwinsten. Iedere bijkomende titel heeft een link met Willem Elsschot, die vanuit uiteenlopende gezichtspunten kan worden gelegd. Soms gaat het over een vriend of tijdgenoot, of een auteur die door Willem Elsschot werd bewonderd. Maar ook hedendaagse auteurs worden opgenomen in de Bibliotheek, wanneer zij uitmunten door een stijl die soms aan Elsschot doet denken of wanneer zij bewonderaars zijn van de stilistische grootmeester. En na iedere opname in de W.E.B. vindt u in een extra editie van *Achter de schermen* een bijdrage die deze verbondenheid illustreert. Ook een afzonderlijke publicatie in de W.E.G.-serie kan dat verband verduidelijken.

Hier volgt een overzicht van de tot nu toe verschenen delen in de Willem Elsschot Bibliotheek, telkens met de bijbehorende link naar Willem Elsschot:

1. Roger van de Velde, *De knetterende schedels*; Harold Polis, 'Niet opgeven begot'. *Willem Elsschot en Roger van de Velde. Achter de schermen*, jrg. 3, extra editie (januari 2002).
2. Nescio *Titaantjes*; Lieneke Frerichs, 'Twee aardige jongens'. In: *Achter de schermen*, jrg. 4, extra editie (februari 2003).
3. Henk van Gelder, *Carmiggelt. Het levensverhaal*; Henk van Gelder, 'Ontmoetingen met Simon Carmiggelt'. In: *Achter de schermen*, jrg. 4, extra editie (februari 2003).
4. Louis Paul Boon, *Mijn kleine oorlog*; Matthijs de Ridder, 'Mijn kleine oorlog is eigenlijk geen "boek" in de gebruikelijke zin van het woord'. In: *Achter de schermen*, jrg. 6, extra editie (januari 2004).
5. André Baillon, *Het neefje van Mademoiselle Autorité*; Frans Denissen, 'Twee Antwerpenaars'. In: *Achter de schermen*, jrg. 6, extra editie (januari 2004).
6. Nico Keunig, *Altijd het tinnef om je heen. Een biografie van Max de Jong*; Lisette Lewin, 'De radio van de bureu. Een eenzaam dichterleven'. In: *Achter de schermen*, jrg. 6, extra editie (januari 2004).
7. Roddy Doyle, *De vrouw die tegen de deur aanliep*; artikel volgt nog.
8. Arnon Grunberg, *Amuse-gueule*; zie W.E.G.-serie 38, Arnon Grunberg, *Mijn vriend Boorman*.
9. Frans Pointl, *Vijf laatste verhalen*; Frans Pointl, 'Over Willem Elsschot', in dit nummer.
10. Tom Lanoye, *Stadsgedichten*; zie W.E.G.-serie 38, Tom Lanoye, *Mijn vriend Laarmans*.
11. Peter Theuninck & Erik Vlamincx, *Het doet ons genoeg dat u thans met ons voorstel akkoord gaat. Honderd jaar liefde voor Vlaanderen*; zie W.E.G.-serie 44, Erik Vlamincx, *Dank u, heren. 5 vrouwen over Elsschot*, en Erik Vlamincx, 'Bij een theatertekst', in dit nummer.
12. Georges Duhamel, *Middernacht*; Harold Polis, 'Het ministerie van Nutteloze Zaken', in dit nummer.
13. Erik Vlamincx, *Het schismatieke schrijven*; zie nummer 11.
14. Nescio, *Dichtertje*; zie nummer 2.
15. Nescio, *De Uitvreter*; zie nummer 2.
16. Richard Minne, *Verzameld werk*; artikel volgt nog.
17. Kees Snoek, *E. du Perron. Het leven van een smalle mens*; Kees Snoek 'Du Perron over de "aandelen Elsschot"', in dit nummer.

Kort na verschijnen zijn deze bijdragen ook beschikbaar in de rubriek 'Publicaties' van onze website www.weg.be. Door de W.E.B.-reeks verder uit te bouwen verschaffen wij onze leden een extra literatuur aanbod. Ook in de toekomst willen wij deze overwogen keuze verder doortrekken.

Cyriel Van Tilborgh
Voorzitter

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in december 2007 in een oplage van 750 exemplaren, bestemd voor de leden van het W.E.G.

Lezersservice

<http://www.weg.be>

info@weg.be

Bank

België:

KBC Bank - Antwerpen 409-8578841-11

Nederland:

ABN AMRO BANK - Breda 53.28.777.13

Secretariaat

Lijsterbeslaan 6 | B-2920 Kalmthout | België
tel. & fax: 03/666.78.70

Redactie

Koen Rymenants

(koen.rymenants@arts.kuleuven.be)

Cyriel Van Tilborgh

(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh

Vice-voorzitter: Vic van de Reijt

Bestuursleden:

Jan Maniewski

Yvan De Roover

Janny Nijhof

Koen Rymenants

W.E.G.-fotograaf: Alain Giebens

(alain.giebens@skynet.be)

Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden W.E.G.

AMVC-Letterenhuis

Canvas

Commerzbank

De Morgen

De Standaard

Em. Querido's Uitgeverij

Ernst & Young

Gazet van Antwerpen

Het Belang van Limburg

Het Parool

KBC Bank & Verzekering

Knack-Weekend

Lessius Hogeschool

McKinsey & Company

Mercator Verzekeringen

Van Lanschot Bankiers

Vlaams Fonds voor de Letteren

Vrij Nederland

VVL BBDO

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover

EPO